

ANDRZEJ NARLOCH <https://orcid.org/0000-0001-5225-289X>

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Dorota Pazio-Wlazłowska, *Церковь в кругу ценностей: семья, традиция, патриотизм (по материалам интернет-портала „Российской газеты”)*, Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk [Prace Sławistyczne. Slavica 153], Warszawa 2021, s. 246

Recenzowana monografia składa się ze wstępu i sześciu rozdziałów. Opracowanie uzupełnia zakończenie, spis skrótów, wykaz cytowanej literatury, źródła ekscerpcji materiału oraz abstrakty w języku polskim i angielskim. Głównym źródłem materiału empirycznego stał się portal internetowy „Российская газета” (za lata 2011–2020), z którego autorka zaczerpnęła 443 artykuły. W badaniach istotną rolę odegrały dane słowników sentymentów (nacechowania), będące źródłem oceny postrzegania analizowanych konceptów przez statystycznego przedstawiciela języka rosyjskiego. Jak podaje Dorota Pazio-Wlazłowska, zasadniczym zadaniem pracy jest uchwycenie kluczowych dla rosyjskiej aksjofery wartości i wyróżniających je cech. Poza tym istotne miejsce zajmuje tu wewnętrzna korelacja aksjologiczna pomiędzy tytułowymi konceptami.

Analizowane przez Autorkę zagadnienia aksjolingwistyki są obecnie szeroko i chętnie podejmowane w językoznawstwie nie tylko dzięki ich atrakcyjności, ale również ze względu na interesujące relacje pomiędzy wartościowaniem a semantyką i pragmatyką językową. System wartości jest uwarunkowany kulturowo, z tego względu nie jest jednoznaczny i może budzić kontrowersje oraz różne interpretacje. Nietuzinkowe i nowatorskie wydaje się osadzenie głównej osi analizy w sferze *sa crum*. Na gruncie rosyjskim sfera ta jest reprezentowana przez Cerkiew Prawosławną. To z kolei uzasadnia poszukiwania wewnętrznych korelacji wartości wyznawanych przez Cerkiew z innymi wartościami. Takie ujęcie wzajemnych zależności daje szan-

sę na odtworzenie pewnego wycinka aksjosfery rosyjskiej. W recenzowanej monografii w centrum uwagi znalazły się takie wartości jak rodzina, tradycja i patriotyzm – analizowane w ujęciu kognitywnym w kategoriach konceptów. Koncepty te – skądinąd kluczowe dla Rosjan – konfrontowane są właśnie z konceptem CERKIEW. Autorka postawiła hipotezę, że pozytywne postrzeganie w rosyjskiej lingwokulturze rodziny, tradycji i patriotyzmu znajdzie potwierdzenie w bardziej złożonym konstrukcie konceptualnym tworzącym pewien fragment konceptosfery. Ten wycinek konceptosfery obejmuje właśnie badane koncepty RODZINA, TRADYCJA, PATRIOTYZM oraz koncept CERKIEW. Autorka założyła również występowanie ścisłej korelacji aksjologicznej między nimi.

Trafnie dobrana do postawionych celów i zadań właściwa metodologia badawcza jest mocną stroną monografii. Bezsprzecznie szeroki zakres opracowania wymusił niejako uwzględnienie kilku metod: analizy składnikowej, pól semantycznych, konfrontatywnej, analizy tekstów i metody opisowej, co wydaje się słusznym rozwiązaniem. Tak szeroka płaszczyzna metodologiczna uwarunkowana została perspektywą zadań stojących przez monografią. Autorka omawia w rozdziale pierwszym tylko najważniejszą literaturę dotyczącą języka wartości, rezygnując z szerszej prezentacji, niewnoszącej zapewne niczego nowego do samego badania. Niemniej zwraca uwagę na niektóre zagadnienia dotyczące systematyzacji terminologicznej.

O wartościach życiowych wyznawanych przez Rosjan dowiadujemy się z kolei z rozdziału drugiego. Autorka konfrontuje bowiem dwa podejścia do statusu rosyjskiej aksjosfery. Pierwsze z nich stanowi współistnienie tradycyjnego rosyjskiego patriarchalno-kolektywnego modelu i zachodniej kultury indywidualizmu. Drugie natomiast jest odbiciem transformacji, a nawet kryzysu wartości odnotowywanego od końca lat 80. XX wieku. Należy zaznaczyć, że właśnie okres burzliwych przemian końca XX wieku pokazał zmiany i przewagę określonych wartości w społeczeństwie rosyjskim, co ma również niebagatelne znaczenie w obecnej sytuacji politycznej. Rozważania na temat dominacji poszczególnych wartości przeplatają się z oceną tradycji jako wartości społecznej. Wyznawane przez Rosjan wartości zostały uzupełnione dość bogatymi danymi statystycznymi, które jednoznacznie w centrum postawiły rodzinę. Dorota Pazio-Wlazłowska wzbogaca je własną ankietą przeprowadzoną wśród pracowników trzech ośrodków naukowych – Moskwy, Petersburga i Jekaterynburga. Jednak jak sądzię, ankietą objęła zbyt

małą liczbę respondentów, aby mogła zapewnić w pełni miarodajne wyniki. Niemniej założenia tego rozdziału są istotne dla dalszych części monografii.

Badane w rozdziale trzecim koncepty RODZINA, PATRIOTYZM, TRADYCJA ujęto przez pryzmat ich opisu kognitywnego w różnych pracach językoznawczych. Opierając się na badaniach Jerzego Bartmińskiego, autorka jednoznacznie wykazuje usieciowienie analizowanych konceptów, ich wzajemne uzupełnianie i przenikanie. W wyniku takich relacji powstają łańcuchy asocjacyjne i krystalizują się słowa kluczowe dla danej kultury. Rozdział ten jest istotny, ponieważ pokazuje wzajemne przeplatanie, krzyżowanie i dopełnianie się konceptów. Dobrym tego przykładem jest analiza konceptów RODZINA i DOM, która pokazała ich silne wzajemne uzależnienie. Daje to podstawy do twierdzenia, że mamy do czynienia z tzw. hiperkonceptem, uosabiającym pojęcie bezpieczeństwa zarówno w planie bytowym, jak i duchowym czy emocjonalnym. Ujawnione zostały również silne związki badanego hiperkonceptu z pojęciem matka. W otoczeniu konceptu MATKA gromadzą się z kolei treści odnoszące się do symboliki życia, wieczności, świętości, ciepła i miłości. Koncept MATKA wykazuje również silne powinowactwa z pojęciem ojczyzny, które zajmuje szczególne miejsce w kodzie kulturowym Rosjan (Родина-мать, Матушка-Россия). Autorka monografii nad wyraz spróbnie prowadzi tę narrację i przekonująco przechodzi do opisów kolejnych konceptów. Weźmy dla przykładu koncepty OJCZYZNA i PATRIOTYZM. Dzięki eksperymentom asocjacyjnym przeprowadzonym w różnym czasie i ujawniającym niestałość ich postrzegania w różnym okresie wykazano występowanie ścisłych korelacji między nimi. W dalszej części pracy udowodniono również nierozzerwalne relacje konceptu PATRIOTYZM z konceptami RODZINA i DOM. W ten sposób wywód traktujący te koncepty jako cząstki składowe pewnej większej struktury mentalnej ma tu głębokie uzasadnienie.

Wartość poznawczą omawianej monografii konstytuują także kolejne rozdziały, w których odnajdujemy wieloaspektową perspektywę oglądu tytułowych konceptów. Zresztą każdemu z konceptów autorka poświęciła osobny rozdział. Czwarty z nich zawiera opis konceptu RODZINA, piąty poświęcony jest TRADYCJI, natomiast szósty poświęcony został konceptowi PATRIOTYZM.

W rozdziale czwartym, zanim Autorka przejdzie do szczegółowej prezentacji i rekonstrukcji konceptu RODZINA, na wstępie wprowadza podział na rodzinę prawdziwą i typową. Wielopłaszczyznowość

pojęcia rodzina oraz próba systematyzacji materiału wymusiła niejako wyróżnienie kilku aspektów, zgodnie z którymi prowadzona jest analiza. Należy jednak zaznaczyć, że niektóre z aspektów zostały potraktowane pobieżnie, bez szerszego oglądu, a niektórym poświęcono więcej miejsca. Czytelnikowi należało się kilka słów wyjaśnienia uzasadniającego taki właśnie wybór, co pozwoliłoby uniknąć zarzutów o subiektywizm. Należy jednak odnotować, że sama analiza konceptu RODZINA nie budzi żadnych wątpliwości, cechuje ją oryginalność i szczegółowa penetracja problematyki. Przejrzystość stylu oraz konsekwentny tok wykładu świadczą o bardzo dobrym opanowaniu warsztatu naukowego. Omówienie poszczególnych aspektów analizowanych zagadnień prowadzi od wyszukania bazowych słów do prezentacji ich funkcjonowania w tekście. Pozwoliło to na wykazanie silnych korelacji między konceptami i po raz kolejny potwierdzenie istnienia wzajemnych wewnętrznych powiązań. Na podstawie analizy materiału wyszczególnione zostają deskryptory, które opisują i charakteryzują główną zawartość myślową tego opracowania. Zgodnie z przyjętymi kryteriami deskryptory opisywane są z uwzględnieniem nacechowania emocjonalno-wartościującego. Do wyznaczenia sentymentu deskryptorów wykorzystano dane słownika KartaSlovSent. Analiza pozwoliła na stwierdzenie, że obraz rodziny jest przez Rosjan postrzegany wyłącznie pozytywnie. W tym celu wykorzystano dane asocjatyw słowa rodzina — ojciec, matka, rodzice, miłość, jednak pominięto w analizie asocjaty dzieci, co wydaje się nieco zaskakujące. Warto odnotować interesujące rozważania dotyczące związków sfery sakralnej z asocjatem matka. Wskazuje to na istotną rolę matki (macierzyństwo, nosicielka wartości duchowych, przekazywanie wiary z pokolenia na pokolenie) w aspekcie religijnym.

Rozdział piąty poświęcony został konceptowi TRADYCJA. Zastosowano w nim sprawdzony już w poprzedniej części pracy model prezentacji materiału, co zresztą nie dziwi, gdyż pozwala on na wyciąganie wielu interesujących wniosków cząstkowych. Po rozległej prezentacji danych leksykograficznych dotyczących słownikowych definicji słowa tradycja następuje szczegółowa analiza kolokacji, zwłaszcza atrybutywnych. Wyróżnione przymiotniki zostały zweryfikowane pod kątem ich wartościowania we wspomnianym już słowniku KartaSlovSent. Przymiotniki te, co pokazała Pazio-Wlazłowska, spojone są korelacją aksjologiczną z konceptem CERKIEW, co ponownie dowodzi słuszności hipotezy o ich usieciowieniu. Należy to szczególnie podkreślić, gdyż głównym założeniem monografii było

wskazanie na ściśle korelacje konceptów, a nie ich rekonstrukcja. Jednocześnie odnotuję, że koncept TRADYCJA w porównaniu z konceptem RODZINA posiada odmienną charakterystykę. Istotną składową tradycji staje się bowiem czas oraz narosłe wokół tej kategorii charakterystyki temporalne (kolejność, odrodzenie, zakorzenie w czasie, niezmiennosc i in.). Pazio-Wlazłowska prowadzi słuszne skądinąd rozważania na temat jądra tradycji. W przypadku zgromadzonego materiału empirycznego tworzą je takie wartości moralne, jak – sprawiedliwość, godność, honor, miłość do ojczyzny i in. Natomiast w koncepcie TRADYCJA znaczne pole przynależy do ważnych postaci historycznych. Dowiedziono, że funkcjonują one w dwóch sferach – świeckiej i duchowej. Ta ostatnia, co nietrudno przewidzieć, stanowi odbicie istnienia wzajemnych związków z konceptem CERKIEW. W dalszej części opracowania mamy do czynienia z prezentacją i omówieniem asocjatorów tradycji. Słusznie dodano również wyszczególnienie grup tematycznych wśród wymienionych asocjacji, co doprowadziło do ujawnienia korelacji z konceptami RODZINA, CERKIEW i HISTORIA.

Koncept PATRIOTYZM zaprezentowano rozdziale szóstym zgodnie z przyjętym uprzednio modelem analizy. Również w tej części opracowania słowniki asocjacyjne posłużyły do wyróżnienia typów asocjatorów odnoszących się do różnych pól tematycznych. Trzy spośród nich zostały poddane analizie – miłość, historia i obrona. Brakuje niestety uzasadnienia, dlaczego uwzględniono właśnie te asocjaty, a pominięto pozostałe. Analiza pokazała, że słowami kluczowymi w tym koncepcie są miłość i obrona. Z kolei miłość do ojczyzny okazała się bezwarunkowa i trwała oraz znajduje mocne wsparcie w historii, Cerkwii i kulturze. Jednocześnie w omawianej przestrzeni aksjologicznej pojawia się pole semantyczne obrona. Zdaniem autorki monografii, obrona występuje w dwóch postaciach – duchowej i materialnej. Wnikliwość analizy pozwoliła na odnotowanie spostrzeżeń, że obrona ojczyzny jest pozytywnie wartościowana i powiązana głównie z pamięcią o wielkiej wojnie ojczyźnianej. Jednak taka postawa Rosjan w kontekście obecnej sytuacji politycznej związanej z napaścią Rosji na Ukrainę zasługuje na wyraźne potępienie. Wzajemne korelacje pól semantycznych takich słów, jak вера, Бог i synonimów słowa отечество, tj. Родина, отчизна, potwierdziły krzyżowanie i nakładanie się konceptów CERKIEW i PATRIOTYZM.

Przechodząc do podsumowania, należy jednoznacznie stwierdzić, że przebadane przez autorkę koncepty mają wiele obszarów wspól-

RECENZJE

nych, ich pola semantyczne nakładają się na siebie, tworząc wspólną siatkę wzajemnych powiązań aksjologicznych. Udowodniono, że rosyjską aksjosferę budują wartości skoncentrowane wokół rodziny, domu i ojczyzny. To potwierdza, że ważką rolę w rosyjskiej przestrzeni aksjologicznej pełnią tradycyjne wartości; zapewne stanowią one również istotny czynnik integracji kulturowo-pokoleniowej.

Oceniając monografię Doroty Pazio-Wlazłowskiej, pochwalić należy szczególnie dyscyplinę wywodu, ponieważ każdy opis czy komentarz do analizy zostały odpowiednio zapowiedziane i zakotwiczone w tekście. Poza tym na podkreślenie zasługuje przystępny styl narracji, unikanie przeładowania tekstu terminami, dzięki czemu publikacja jest przystępna dla szerokiego grona odbiorców.

Wnioski w zakończeniu opracowania wyraźnie korespondują z treścią wykładu i przytaczanym materiałem badawczym. Autorka ponad wszelką wątpliwość udowodniła, iż usieciowienie badanych konceptów powoduje, że ich wymiar aksjologiczny ulega wzajemnemu wzmocnieniu i dopełnieniu oraz przekłada się na pozytywny odbiór badanych konceptów w społeczeństwie rosyjskim.

W tym kontekście nie sposób jednak przemilczeć agresywnej polityki prowadzonej przez autorytarny reżim rosyjski i napaści Rosji na Ukrainę, dlatego należy odnieść się negatywnie do opacznie postrzeganych przez społeczeństwo rosyjskie postaw patriotycznych. Pozostaje żywić nadzieję, że obecna sytuacja społeczno-polityczna wpłynie w jakimkolwiek stopniu na przeorientowania w tym zakresie. Autorka zdaje sobie sprawę, że aksjosfera rozumiana jako świat wartości jest subiektywna, a nie powszechna, jest także świadoma ewolucji wartości uzależnionej od aktualnych warunków i okoliczności historycznych. Recenzowana monografia jest interesująca poznawczo i zapewne wywoła spore zainteresowanie w środowisku sławistycznym.